

Problematika prezentacije Ružićevih *Vrata* iz Parka skulptura Željezare Sisak

SAGITA MIRJAM SUNARA

Umjetnička akademija Sveučilišta u Splitu

ROMANA TEKIĆ

Galerija umjetnina grada Slavonskog Broda

Izvorni znanstveni rad

U ovome radu iznose se podatci o nastanku reljefa Vrata koji je Branko Ružić realizirao u okviru Kolonije likovnih umjetnika Željezare Sisak 1984. godine i njegovu postavljanju u javni prostor, uz valorizaciju njegova smještaja i tehničkog rješenja postava. Planirani konzervatorsko-restauratorski zahvat na Ružićevim Vratima nametnuo je pitanje buduće prezentacije reljefa, stoga se pregledom Ružićevih radova srodne tematike i analiziranjem njihove prezentacije u muzejsko-galerijskom okruženju pokušava dati odgovor na pitanje je li sisački reljef kvalitetno prezentiran.

KLJUČNE RIJEČI: Branko Ružić, Park skulptura Željezare Sisak, skulptura na otvorenom, reljef, prezentacija

UVOD

Kipar Branko Ružić (1919.–1997.) sudjelovao je 1984. godine u Koloniji likovnih umjetnika Željezare Sisak. U Sisku je izradio *Vrata*, gotovo četiri metra visok reljef od obojenog čelika (sl. 1). *Vrata* su postavljena u stambenom naselju Željezara, na donjoj etaži Trga hrvatske državnosti (nekadašnji Lenjinov trg). U neposrednoj blizini Ružićeva reljefa nalazi se *Govornik* Ante Rašića, skulptura nastala iste godine kad i *Vrata*, te *Forma I*, rad Hame Čavrka iz 1982. godine. Na travnatoj površini pokraj trga postavljen je *Visoki napon* autora Belizara Bahorića (1982.). Sve četiri skulpture pripadaju Parku skulptura Željezare Sisak – zbirci skulptura na otvorenom nastalih u okviru Željezarine likovne kolonije i postavljenih u krugu tvornice te na javnim površinama u radničkom naselju Željezara. Zbirka broji 38 skulptura, a 2012. godine stekla je status zaštićenog kulturnog dobra.¹

¹ Zbirkom danas upravlja Gradski muzej Sisak. Ista ustanova skrbi i o zbirci slika te kiparskih djela manjega formata nastalih u okviru Kolonije.

1. Branko Ružić, *Vrata*, 1984., obojeni čelik, Park skulptura Željezare Sisak

Branko Ružić, The Door, 1984, painted steel, Sisak Ironworks' Sculpture Park

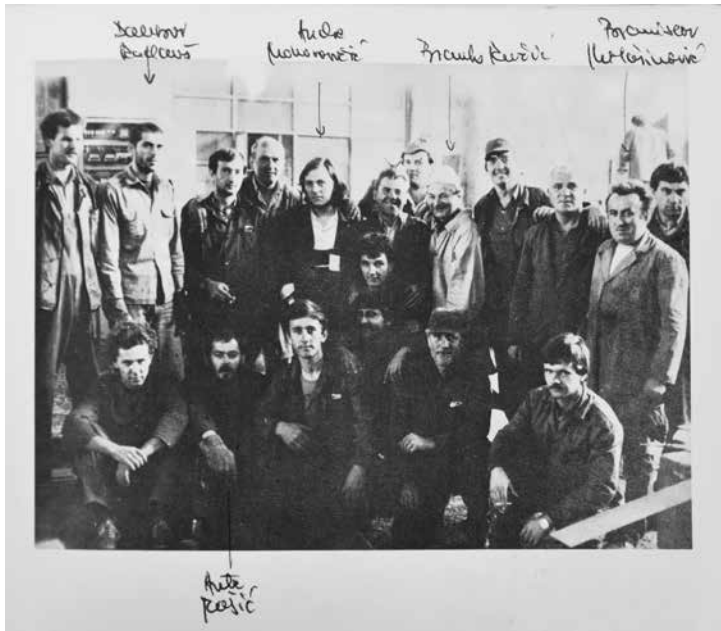
Kao i druga kiparska djela nastala u okviru Željezarine likovne kolonije namijenjena izlaganju na otvorenom, i Ružićev je reljef nakon okončanja te manifestacije početkom 1990-ih bio prepušten propadanju. Lošem stanju očuvanosti uvelike je doprinijela tehnička izvedba djela. U okviru projekta zaštite i očuvanja Parka skulptura Željezare Sisak, iniciranog 2012. godine, planirana je provedba konzervatorsko-restauratorskog zahvata na Ružićevim *Vratima*.² Planirani zahvat nameće pitanje buduće prezentacije Ružićeva djela, što je i povod pisanju ovoga rada.

U prvome dijelu teksta iznose se podatci o nastanku sisačkog reljefa i njegovu postavljanju u javni prostor, uz valorizaciju njegova smještaja i tehničkog rješenja postava. U drugom dijelu teksta obrađuju se Ružićevi radovi srodne tematike i analizira njihova prezentacija u muzejsko-galerijskom okruženju. Ružić se, naime, u više navrata vraćao motivu vrata, ali ga je realizirao u različitim materijalima: drvu, terakoti, papirmašeu itd. U završnome dijelu teksta daje se kratki osvrt na smještaj i prezentaciju Ružićevih djela u javnome prostoru.

VRATA IZ PARKA SKULPTURA ŽELJEZARE SISAK

XIV. kolonija likovnih umjetnika Željezare Sisak održana je od 17. do 27. lipnja 1984., a okupila je jedanaest umjetnika: kipare Branka

2 U okviru konzervatorsko-restauratorskih radionica koje su u Parku skulptura Željezare Sisak održane 2017. i 2018. godine izrađena je grafička dokumentacija za Ružićeva *Vrata*. Dokumentiranje stanja reljefa dio je pripremnih radova za provođenje konzervatorsko-restauratorskog zahvata. Stručne radionice u Parku organizira Odsjek za konzervaciju-restauraciju Umjetničke akademije u Splitu u suradnji s Konzervatorskim odjelom u Sisku i Gradskim muzejem Sisak.

2. Sudionici kiparskoga dijela XIV. kolonije likovnih umjetnika Željezare Sisak
Participants in the sculpture part of the XIV Sisak Ironworks' Visual Artists' Colony

Ružića, Dalibora Radauša, Antu Rašića, Andrea Mohorovičića i Branislava Milašinovića, slikare Željka Lapuha, Marka Demichelija, Trajka Troševskog i Milana Baltića, grafičara Miodraga Anđelkovića te umjetničke fotografe Mitju Komana i Ivana Posavca.³

Kolonija je započela izložbom radova pristiglih na natječaj za sudjelovanje. Od kandidata se, naime, tražilo da prilikom prijave za sudjelovanje prilože jedan rad koji nije stariji od tri godine. Umjetnici su u Koloniji trebali izraditi jedno djelo.⁴ Kiparska su djela realizirana u Pogonu za proizvodnju čeličnih konstrukcija Željezare Sisak, uz sudjelovanje Željezarinih majstora (sl. 2).

3 Pirc–Petrinjak, Pavica. XIV. kolonija likovnih umjetnika Željezare Sisak : Galerijski prostor knjižnice i čitaonice na Lenjinovom trgu, 7. – 25. rujna 1984. Sisak : OSIZ u oblasti kulture : Željezara Sisak, 1984.

Više o XIV. koloniji likovnih umjetnika Željezara Sisak vidi u: Čakširan, Vlatko. Kolonija likovnih umjetnika Željezare Sisak 1971.–1990. Katalog izložbe Gradskog muzeja Sisak : Gradski muzej Sisak (Stari grad), lipanj – rujna 2012. Sisak : Gradski muzej Sisak, 2012., 28–31.

4 P., D. Kulturna manifestacija regije. // Vjesnik Željezare : list radnog kolektiva Željezare Sisak / Sisak, 15. lipnja 1984., 14.

3. Branko Ružić pri radu

Branko Ružić at work

Ružić je u Sisku izveo monumentalni reljef *Vrata*. To je ujedno jedini njegov rad u (obojenom) čeliku. Stručna komisija Kolonije likovnih umjetnika Željezare Sisak, kojom je predsjedavao kipar Zlatko Zlatić, ovjencala ga je prvom nagradom. Štoviše, *Vrata* su proglašena jednom od najkapitalnijih skulptura cjelokupnog fundusa Kolonije.

Ružićev je rad sastavljen od osam reljefnih polja poredanih po četiri u dva stupca. Izrađen je od čeličnog lima – materijala koji je Željezara Sisak proizvodila. Ružić nije samostalno izradio skulpturu, već su je Željezarini radnici realizirali prema njegovim uputama. O tome svjedoči fotografija objavljena u Katalogu završne izložbe XIV. kolonije koja prikazuje Ružića pri radu (sl. 3). Umjetnik daje upute Željezarcu koji izrađuje skulpturu. Pred sobom ima predložak: jedno reljefno polje izvedeno u drvu.

Bojenje skulpture vjerojatno je obavljeno nakon što je umjetnik otišao iz Kolonije. Umjetnik Ante Rašić, koji je sudjelovao u istoj Koloniji, svjedoči da njegova skulptura *Govornik* nije bila obojena kada je napustio Koloniju.⁵ Ružićeva su *Vrata* obojana u crno. Crna je Ružićeva boja.

5 »Bio je to sirovi lim,« rekao je Rašić u intervjuu koji je Sagita Mirjam Sunara s njim u Sisku obavila 21. rujna 2013. Video zapis i transkript intervjua čuvaju se na Odsjeku za konzervaciju-restauraciju Umjetničke akademije u Splitu (osoba za kontakt: Sagita Mirjam Sunara).

4. Detalj reljefa koji je Ružić izradio u Željezarinoj likovnoj koloniji

Detail of the relief that Ružić created at the Ironworks' Visual Artists' Colony

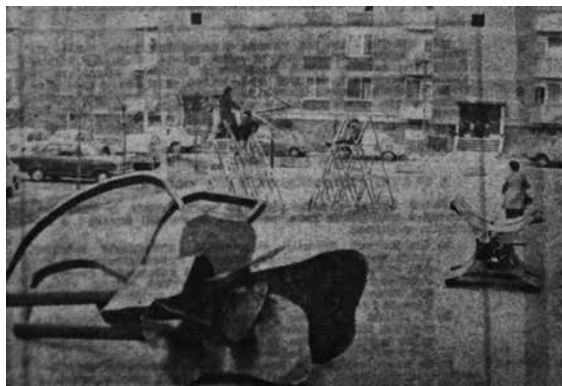
Njegova kći Rajka Zlatarić ovako je komentirala sisački reljef: »Ovdje je on dosta imitirao drvo. (...) On ovdje nije mislio u željezu. Jedino su ovi obrisi željezni. Jasni. Čvrsti. Ali to je zapravo jedna velika drvena površina (...) Boja praga tračnice. Hrast koji je ofarban crno – to je njegova boja. On je Slavonac. To je njemu prirodno.«⁶

Promatraču je danas teško predočiti kako su *Vrata* izvorno izgledala, odnosno kakva su bila optička svojstva obojene površine. Završni je premaz izgubio početnu boju i sjaj. Na mnogim dijelovima površine premaz je izgreban i istrošen. *Vrata* su vandalizirana bojom u spreju. Dragocjena je, stoga, fotografija objavljena u *Vjesniku Željezare*, tvorničkome listu, uz vijest o dodjeli Nagrade Likovne kolonije 1984. godine, koja pokazuje da se završni premaz odlikovao visokim sjajem (sl. 4).

Nakon svake kolonije organizatori bi priredili završnu izložbu. Slike i kiparske radove manjega formata izložili bi u galerijskom prostoru, dok bi skulpture većega formata, koje i jesu bile namijenjene izlaganju na otvorenom, postavili u javnome prostoru. Izložba radova realiziranih u XIV. koloniji likovnih umjetnika Željezare Sisak održana je u rujnu 1984. Priređena je u galerijskom prostoru knjižnice i čitaonice u radničkome naselju Željezara te na trgu pred knjižnicom. Nažalost, nisu pronađeni podatci na temelju kojih bi se mogao rekonstruirati likovni postav te izložbe: arhiva Kolonije likovnih umjetnika Željezare Sisak nije sačuvana, katalog izložbe uključuje samo fotografije koje prikazuju umjetnike pri radu, a fotoreporter *Vjesnika Željezare* izložbu nisu popratili.

Kako su radovi većega formata mogli biti prezentirani na trgu pred knjižnicom možemo naslutiti prema fotografijama likovnog postava izložbe XII. i XV. kolonije. Taj je materijal zanimljiv i zbog toga što

⁶ Sagita Mirjam Sunara i Tina Tomšič intervjuirale su Rajku Zlatarić u njezinom stanu u Zagrebu 10. rujna 2017. Zvučni zapis intervjua čuva se na Odsjeku za konzervaciju-restauraciju Umjetničke akademije u Splitu (osoba za kontakt: Sagita Mirjam Sunara).

5. Izložbeni postav skulptura većega formata nastalih u okviru XII. kolonije likovnih umjetnika Željezare Sisak

Exhibit of larger sculptures created within the framework of the XII Sisak Ironworks' Visual Artists' Colony

6. Skulptura *Figure III* autora Branimira Karanovića i skulptura *Zid* autorice Dore Kovačević na završnoj izložbi XV. kolonije likovnih umjetnika Željezare Sisak

Sculpture Figures III by Branimir Karanović and sculpture The Wall by Dora Kovačević at the final exhibition of the XV Sisak Ironworks' Visual Artists' Colony

pokazuje da je postav skulptura u javnome prostoru u sklopu završnih izložbi Kolonije imao privremeni karakter: kiparski bi se radovi nakon izložbe razmjestili po drugim lokacijama. Na fotografiji koja prikazuje kiparska djela većega formata, nastala u okviru XII. kolonije (sl. 5), vide se četiri skulpture: *Leptir* Zvonimira Kamenara (skulptura je polegnuta), *Imaginarni stroj* istoga umjetnika, *Kompozicija I i II* Boška Atanackovića te *Visoki napon* Belizara Bahorića. Sve četiri skulpture danas se nalaze na drugim lokacijama (Bahorićeva, doduše, tek nekoliko metara dalje od trga). Na fotografijama koje prikazuju dio umjetničke produkcije XV. kolonije vidi se skulptura Dore Kovačević *Zid* i rad Branimira Karano-

7. Presentacija skulpture *Čovjek* autora Zvonimira Lončarića na završnoj izložbi XV. kolonije likovnih umjetnika Željezare Sisak
Presentation of sculpture Man by Zvonimir Lončarić at the final exhibition of the XV Sisak Ironworks' Visual Artists' Colony

vića *Figure III* (sl. 6) te skulptura Zvonimira Lončarića *Čovjek* (sl. 7). Karanovićeva i Lončarićeva skulptura nisu sačuvane (ukradene su i vjerojatno prodane nekoj tvrtki koja se bavi otkupom sekundarnih sirovina). Skulptura Dore Kovačević nalazi se nedaleko od trga, u prolazu između dviju zgrada, na marginalnom položaju koji sugerira da se tu nalazi samo privremeno.

Ni lokacije na koje su skulpture velikoga formata postavljene nakon održavanja završne izložbe Kolonije nisu trebale imati trajni karakter. Pavica Pirc–Petrinjak,

dugogodišnja voditeljica Kolonije likovnih umjetnika Željezare Sisak, izjavila je 1979. godine sljedeće: »Za likovne radove nastale u Koloniji smatram da bi ih trebalo češće mijenjati s mjesta na mjesto, tako da vizualni i likovni susreti čovjeka s djelom budu što raznovrsniji. Međutim, neke skulpture u vanjskom prostoru mogu biti i duže vrijeme.«⁷

Premda se ne može pouzdano reći gdje je Ružičev rad bio postavljen u rujnu 1984. ni kako je postavljanje bilo tehnički izvedeno, čini se logičnim pretpostaviti da su lokacija na kojoj se danas nalazi i tehnički postav isti kao na završnoj izložbi XIV. kolonije, odnosno da je ono što je vjerojatno bilo zamišljeno kao privremeno rješenje (za potrebe prezentacije rada na izložbi) postalo trajnim rješenjem. Reljef je postavljen

⁷ Izjava je preuzeta iz intervjua koji je Pavica Pirc–Petrinjak dala nakon što se zaposlila u Željezari Sisak na mjestu organizatorice vizualne i filmske kulture. Vidi: Buinac, Jelena. Može se puno učiniti. // *Vjesnik Željezare* : list radnog kolektiva Željezare Sisak / Sisak, 26. listopada 1979., 14. Autorice iskazuju zahvalnost studentici konzervacije-restauracije Jeleni Hudinčec koja je u okviru istraživanja vezanog za svoj magistarski stručni rad (mentorica: S. M. Sunara) pronašla ovaj članak.

8. Stražnja strana reljefnih polja na sisačkim
Vratima, detalj
Side view of The Door relief

9. Nosiva konstrukcija sisačkih *Vrata*
The frame of The Door

na obojenu⁸ metalnu konstrukciju izrađenu od čeličnih bešavnih cijevi okruglog presjeka povezanih spojnicama s vijcima. Osnovnu konstrukciju čine dvije poprečne vertikalne nosive cijevi na koje su pričvršćene četiri kraće cijevi, i to u jednakim razmacima. Na stražnjoj strani svakog reljefnog polja nalaze se dva svinuta komada čelične šipke koja služe za vješanje na horizontalne elemente (sl. 8). Da bi »okvir« koji nosi reljefna polja mogao stajati u prostoru, s donje je strane spojnicama pričvršćen za dvije dugačke cijevi koje leže na podu, a sa stražnje strane poduprt dvjema dijagonalno postavljenim dugačkim cijevima (sl. 9). I cijevi i spojnice proizvedeni su u Željezari Sisak. Nije poznato je li Ružić odlučio ili odobrio da njegov rad bude postavljen kao slobodno stojeća plastika, ni koliko je utjecaja imao na projektiranje nosive konstrukcije (je li bio suglasan s time da nosiva konstrukcija bude vidljiva i da izgleda tako kako izgleda).

Metalne kuke za vješanje reljefnih polja nalazimo i kod Ružičeva drvenog reljefa *Crna vrata* iz 1982. godine, o kojemu će biti riječi u drugom poglavlju. Sastavni dio toga rada čini metalna konstrukcija od kvadratnih cijevi u formi okvira s poprečnim prečkama koje se pričvršćuju na zid. Umjetnik nije predvidio da rad stoji slobodno u prostoru niti da nosiva konstrukcija bude vidljiva (sl. 10). Isti sistem – kuke za

8 Na cijevima se vide ostatci boje. Vrijedno je spomenuti da je u stalnome postavu Gradskoga muzeja Sisak izložena narančasto obojena metalna cijevna skela proizvedena u Željezari Sisak. Laboratorijskim ispitivanjima treba utvrditi je li premaz na toj skeli identičan premazu koji je u tragovima sačuvan na nosivoj konstrukciji Ružičevih *Vrata*. Moguće je, naime, da je nosiva konstrukcija Ružičevih *Vrata* izvorno bila narančaste boje. Potvrdu toj hipotezi treba potražiti i u katalozima cijevnih proizvoda Željezare Sisak iz 1980-ih godina.

10. Nosiva konstrukcija *Crnih vrata* iz 1982. godine. Rad se nalazi u stalnome postavu Galerije umjetnina grada Slavenskog roda *The frame of The Black Door dating from 1982. The work is part of the permanent exhibit of the Art Gallery of Slavonski Brod.*

vješanje na stražnjoj strani reljefnih polja; nosiva konstrukcija koja se pričvršćuje na zid i koju promatrač ne vidi – Ružić je primijenio i na drvenom polikromiranom reljefu *Vrata (Vrata u boji, Vrata V)* iz 1988. godine te na *Vratima* koja se nalaze u privatnoj kolekciji u Varaždinu.⁹

Ante Rašić, Ružićev đak i prijatelj, koji je također sudjelovao u Koloniji 1984. godine, vrlo se kritički osvrnuo na tehnički postav Ružićevih *Vrata* u Sisku: »Ovdje sad imamo lice i naličje. U tom naličju, odnosno drugoj strani vrata, je konstrukcija koja to drži, koja je dosta nezgrapna i djeluje kao improvizacija. Po meni bi bilo bolje da to stoji baš kao vrata, samostalno, na nekoj površini. (...) Ovo je ovdje doista kao na otvorenoj sceni, kao kulisa prije predstave. Skulptura je rađena da se gleda s jedne strane, a postavljena prostorno kao da ima obje strane. To nije najsretnije rješenje.« Ružićeva kći, Rajka Zlatarić, dijeli njegovo mišljenje: »Ova skulptura nema intenciju da je se gleda sa svih strana. (...) Ovo je zamišljeno da bude uz neku površinu. Ja mislim da [moj otac] ovo ne bi tako postavio i da nije postavio, i mislim da im je dao stroge instrukcije kako to treba biti postavljeno.«¹⁰ Vrijedno se prisjetiti i što je Mladen Pejaković, vrstan poznavatelj Ružićeva rada, zapisao u njegovoj monografiji: »Ružićeve skulpture su bez postolja. Stoje same u vlastitu svijetu. Njihov je sadržaj vlastita statika. Nije potrebno ništa vanjsko i mehaničko da ih podrži u opstanku.«¹¹

Mjesto na kojemu *Vrata* stoje nije najbolje odabrano. Skulptura je postavljena u rubnom dijelu trga (možda zato da ne smeta drugim skulpturama koje su bile prezentirane na završnoj izložbi XIV. kolonije).

⁹ Moguće je da je Ružić isto rješenje primijenio i na drugim drvenim reljefima s motivom vrata, ali autorice su u vrijeme pisanja ovoga teksta imale pristup samo navedenim radovima.

¹⁰ Intervju s Rajkom Zlatarić (vidi bilješku 6).

¹¹ Pejaković, Mladen. Branko Ružić. Zagreb : Akademija likovnih umjetnosti, Galerija umjetnina grada Slavenskog Broda. Zagreb : Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, 1996., 8.

Krošnje obližnjih stabala zaklanjanju gornji dio reljefa. U neposrednoj blizini nalazi se golemi metalni kontejner za otpad, a nekoliko metara dalje parkiralište. Rašić je ovako komentirao postav skulptura na Trgu hrvatske državnosti: »Kad vidim cijeli trg, mislim da bi te skulpture mogle još više dobiti na značenju kad bi više komunicirale s prostorom. One su sada postavljene previše sa strane, samozatajno, tako da ne bi smetale trgu, a to onda djeluje kao da su suvišne. (...) Skulpture trebaju djelovati kao namjera, trebaju komunicirati s prostorom, postati dio tog prostora koji je životan, kroz koji prolaze ljudi, a ne da budu nekakav nadomjestak ili privjesak.«¹² Rašić nije sudjelovao u odabiru lokacije za svoj rad, a isto su rekli i drugi sudionici Kolonije likovnih umjetnika Željezare Sisak.¹³ S velikom se sigurnošću može pretpostaviti da ni Ružić nije imao utjecaj na smještaj svoga rada.

Zanimljivo je, ako ne i indikativno, da Branko Ružić u katalogima svojih izložbi od 1984. godine nadalje spominje da je dobio prvu nagradu Kolonije likovnih umjetnika Željezare Sisak, ali sisačka *Vrata* ne navodi na popisu svojih javnih skulptura i spomenika.¹⁴ Moramo se zapitati je li umjetnik uopće znao da je njegov rad postao dijelom javnoga prostora u Sisku.

Problem prezentacije Ružićevih *Vrata* nakon provedbe konzervatorsko-restauratorskih radova je dvojak: s jedne strane to je lokacija na kojoj se djelo nalazi, a s druge njegov tehnički postav.

Skulptura na sadašnjoj lokaciji ne komunicira dobro s prostorom i njegovim korisnicima. Likovne kvalitete rada ne dolaze do punog izražaja. Treba li *Vrata* premjestiti na drugu lokaciju na trgu ili u njegovoj neposrednoj blizini? Bi li zadržavanje postojeće lokacije uz promjenu orijentacije rada bilo prihvatljivije rješenje od njegovog izmještanja? Na ova bi pitanja trebao odgovoriti stručni tim sastavljen od urbanista, arhitekata, krajobraznih arhitekata, kipara i povjesničara umjetnosti.

12 Intervju s Antom Rašićem (vidi bilješku 5).

13 Devet od deset sudionika kiparskog dijela Kolonije likovnih umjetnika Željezare Sisak koji su intervjuirani u sklopu godišnjih konzervatorsko-restauratorskih radionica u Parku skulptura Željezare Sisak rekli su da nisu sudjelovali u odabiru lokacije za svoj rad (Petar Barišić, Hamo Čavrk, Josip Diminić, Zvonimir Kamenar, Branimir Karanović, Dora Kovačević, Ante Rašić, Zlatko Zlatić i Jure Žaja).

14 Vidi: Šolman, Mladenka. Branko Ružić : Umjetnička galerija Banjaluka, 26. oktobar – 15 novembar 1989. Banjaluka : Umjetnička galerija Banjaluka, 1989., bez paginacije; Šolman, Mladenka. Branko Ružić: Skulpture u papiru 89' : Moderna galerija Zagreb, 30. I. – 28. II. 1990. Zagreb : Moderna galerija, 1990., 17.; Ivančević, Radovan. Branko Ružić : Galerija Forum, 23. 9. – 16. 10. 1993. Zagreb : Galerija Forum : Kulturno informativni centar, 1993., bez paginacije.

Dva poznavatelja Ružićeva rada – njegova kći Rajka Zlatarić i bivši student, kasnije dobar prijatelj Ante Rašić – ukazuju na činjenicu da sisački reljef nije dobro prezentiran: umjesto da bude vezan za ravnu površinu (poput pravih vrata), on je postavljen tako da se oko njega može obilaziti. Stražnja strana reljefa prezentirana je kao jednako vrijedna, što pokazuje suštinsko nerazumijevanje ili pogrešno razumijevanje kiparskog djela. Osim toga, takav način prezentacije nije u skladu s prezentacijom sličnih radova koje je Ružić realizirao u drugim materijalima. Ne manje važno, postojeća konstrukcija vizualno konkurira reljefu i umanjuje njegovu estetsku vrijednost (mijenja način na koji promatrač doživljava Ružićev rad). To su snažni argumenti za (djelomično) uklanjanje ili preinaku postojeće konstrukcije. Premda se ne može pouzdano reći je li primijenjeno tehničko rješenje bilo dio umjetnikova stvaralačkog htijenja (u sisačkoj Koloniji umjetnikova namjera nije uvijek bila poštivana),¹⁵ činjenica je da je nosiva konstrukcija sastavni dio Ružićeva rada od vremena njegova postavljanja u javni prostor. Gotovo četiri desetljeća prisutnosti učinili su je dijelom memorije lokalne zajednice. Kao opipljivi podsjetnik na suradnju umjetnika i Željezaraca te povezivanje i ispreplitanje umjetnosti i industrije, što je i bio cilj Kolonije, nosiva konstrukcija ima izrazitu povijesnu vrijednost. Njezina povijesna vrijednost leži (i) u činjenici da su cijevni elementi od kojih je izrađena nastali u Željezari Sisak. Tvornice više nema, ti se materijali više ne proizvode – to su valjani argumenti za njezino očuvanje (premda, i sam je reljef proizvod Željezare Sisak). Nosiva je konstrukcija važna i zbog toga što pokazuje široke mogućnosti primjene Željezarinih proizvoda, kao i inventivnost Željezarinih radnika (ili njihovu sposobnost improvizacije).

OSTALI RADOVI NA TEMU *VRATA*

Mladen Pejaković ishodište za seriju radova *Vrata* nalazi u kiparskim djelima koja je Ružić izradio za crkvu Sv. Križa u Sarajevu. Franjevački Provincijalat Bosne Srebrene uputio je 1981. godine Ružiću poziv da uredi navedenu crkvu. Ružić je imao umjetničku slobodu, bez ikakvih formalnih zahtjeva – djelo je tek moralo poslužiti potrebama vjere.

15 Vidi: Sunara, Sagita Mirjam. Restauriranje i prezentacija Parka skulptura nastalih u sklopu Kolonije likovnih umjetnika Željezare Sisak: konzervatorske dvojbe na primjeru skulpture Petra Barišića *Muškarac i žena*. // 6th International Conference on Industrial Heritage »The Man and the Industry«, Rijeka, Croatia, April 24 – 25, 2014. / urednica Julija Lozzi-Barković. Rijeka : Pro Torpedo, 2016., 677–688.

Kako je crkva bila prilično neartikulirane prostornosti sa zidovima od opeke, jake figuracije, bez previše mjesta za mirni doživljaj na velikom zidu, Ružić, da bi naglasio svoju umjetničku misao, radi velike reljefe u tamnom drvu, s postajama Križnog puta, prikazavši sažetim oblicima sadržaje pojedinih postaja. Osim Križnoga puta, predložio je na čelnom zidu još i veliki križ od stropa do poda, i sa svake strane križa reljefe s prikazom klanjanja Križu.¹⁶

Inspirirani ovim radom, u sljedećim godinama nastaju reljefi nazvani *Vrata*, izrađeni u različitim materijalima. Riječ je o kompozicijama najčešće osam ili deset odvojenih dijelova – reljefnih polja – koji tvore cjelinu vratnica (osim u brončanom reljefu *Vrata* iz 1988. godine i *Vratima IV* iz 1984. izrađenima koncem na platnu). U svima njima Ružić povremeno varira iste motive, mijenjajući njihov raspored u kompozicijskoj cjelini, dodajući ponegdje i neke nove motive. Na nekima u oblikovanju prepoznajemo motive postaja Križnog puta, dok na drugima naziremo motiv njegovih samostalnih skulptura, primjerice *Trosisa* ili *Zagrljenih*.¹⁷

Ružić je jedan od rijetkih naših umjetnika koji reljef nisu pojмили kao primijenjenu umjetnost (na plaketi, medalji, kao ukras na pročelju građevine). Njemu je reljef bio zasebna umjetnička disciplina, pa mu se tijekom života često vraćao, radeći ga u svim materijalima u kojima se i inače izražavao: drvo, bronca, kaširani papir, pa čak i igla i konac po platnu. U svakom materijalu dosljedan je samome sebi i svojoj stvaralačkoj logici.

U fundusu Galerije umjetnina grada Slavonskog Broda nalaze se četiri rada koja nose naziv *Vrata*, kao i jedan rad naziva *Paleta*, koji je oblikovanjem i temom vrlo srodan prethodno spomenutim radovima. U nastavku donosimo njihov sažeti opis uz usporedbu sa sisačkim *Vratima* i osvrt na njihovu prezentaciju u Muzeju.

Crna vrata iz 1982. (180 x 120 cm, drvo) sastoje se od osam drvenih reljefnih ploča koje, raspoređene u dva stupca po četiri ploče, zajedno tvore cjelinu vratnica. Sve ploče su jednake veličine, s tim da su gornje dvije blago zaobljene na gornjim vanjskim uglovima. Prikaz na pet ploča identičan je sisačkim *Vratima* (iako su ploče različito raspoređene u odnosu na cjelinu), dok se na ostale tri ploče prikazi razlikuju. Svaka ploča na stražnjoj strani ima po dvije metalne kuke kako bi se mogla objesiti na metalnu konstrukciju izrađenu od cijevi pravokutnog presjeka

16 Pejaković, Mladen. Navedeno djelo, 276–277.

17 U Ružićevoj obiteljskoj zbirci, koja je vlasništvo gospođe Rajke Zlatarić, nalazi se nekoliko gipsanih reljefa malih dimenzija s motivima koje nalazimo i na radovima iz serije *Vrata*. Brončani odljevi četiriju reljefa nalaze se u kolekciji Hede Rušec u Varaždinu.

obojanih u crno, koja je dio reljefa, iako se ne vidi jer je u potpunosti pokrivaaju drvene ploče. To je jedini od pet reljefa iz fundusa Galerije umjetnina koji je adekvatno pripremljen za postavljanje u prostoru, odnosno za vješanje na okomitu podlogu.

Vrata IV iz 1984. (30 x 25 cm, konac na platnu) malog su formata i gotovo su na granici dvodimenzionalne forme. Ipak, izmjena ispupčenih površina vezanih crnim koncem, u odnosu na ravnu, bijelu površinu platna dokaz su kontinuiteta Ružićeve stvaralačke logike i u životnim razdobljima kada, uslijed bolesti, nije mogao raditi u svojim primarnim materijalima. I ta *Vrata* sastoje se od osam zasebnih polja jednake veličine, poredanih po četiri u dva stupca. Na nekim poljima nazire se sličnost s motivima na pločama *Crnih vrata*, ali je prikaz ovdje stiliziran do te mjere da se ne može sa sigurnošću povući paralela s ostalim srodnim radovima. Rad je namijenjen izlaganju u odgovarajućem okviru, ispod stakla, jer nema nikakve dodatne elemente u koji bi omogućili izravno vješanje na zid.

Vrata iz 1988. (62 x 32 cm, bronca) lijevana su iz jednog komada, iako su vizualno podijeljena u deset polja, po pet u dva stupca, a gornja polja su zaobljena na gornjim vanjskim uglovima. Reljef je prilično plošan, a prikazi pojednostavljeni, pa možemo pretpostaviti da su ta *Vrata* skica za neke veće formate koje je Ružić planirao realizirati u drugom materijalu. U prilog ovoj pretpostavci ide činjenica da je Ružić skice za svoje radove često radio u bronci (u fundusu Galerije umjetnina grada Slavonskog Broda čuva se tridesetak skica odlivenih u bronci; neke od njih poslužile su za realizaciju javnih spomenika, dok neke nisu nikada realizirane u većem formatu). *Vrata* na stražnjoj strani nemaju nikakvu udubinu niti kukicu kojom bi se mogla objesiti na zid, a u stalnom postavu Galerije Ružić prezentirana su neadekvatno, položena na niski postament, zamišljena da ih se promatra odozgor.¹⁸

Vrata zemljana iz 1994. (dimenzija pojedinačnog polja 43 x 54 cm, terakota) u monografiji *Branko Ružić* autora Mladena Pejakovića prezentirana su kao cjelina sastavljena od devet reljefnih ploča,¹⁹ dok je u stalnom postavu Galerije Ružić izloženo svih jedanaest ploča, koliko ih tvori cjelinu *Vrata zemljanih* (sl. 11). Zašto je tomu tako, ne zna se, no zanimljivo je da je od jedanaest ploča njih osam prikazom motiva identično pločama sisačkih *Vrata*. Dakle, isti motivi tu su prikazani u terakoti, samo plošnije i pliće nego na sisačkim reljefima. Ni jedna ploča

18 Gipsani model tih *Vrata* čuva se u Ružićevoj obiteljskoj zbirci i vlasništvo je gospode Rajke Zlatarić.

19 Pejaković, Mladen. Navedeno djelo, 167.

11. Branko Ružić, *Vrata zemljana*, 1994., terakota, Galerija umjetnina grada Slavonskog Broda

Branko Ružić, Earthen Door, 1994, terracotta, Art Gallery of Slavonki Brod

nije sa stražnje strane pripremljena za vješanje, a u stalnom postavu stoji na izrazito niskom postamentu, preširokom u odnosu na ukupnu površinu prostorije u koju su smještena, tako da se teško mogu sagledati kao cjelina. Da nema pločice s nazivom rada, teško bi se moglo zaključiti kako se zaista radi o vratima. Osim toga, tri ploče su zakrenute za 90 stupnjeva u odnosu na ostale, a i neparni broj ploča dovodi u pitanje je li Ružić zaista svih jedanaest zamislio kao cjelinu, ili je izradio više ploča, te samo neke planirao prezentirati kao cjelinu. Vrijedno je spomenuti da je na retrospektivnoj izložbi Branka Ružića koja je 1986. godine održana u Varaždinu taj rad bio prezentiran na podu (sl. 12). Devet reljefnih polja bilo je raspoređeno u tri stupca i poslagano na veliku drvenu ploču koja je s gornje strane bila blago odignuta od poda. Raspored reljefnih polja ne odgovara rasporedu polja s fotografije objavljene u Pejakovićevoj monografiji, a razlikuje se i od trenutnog postava toga rada u Galeriji Ružić.

Paleta iz 1989. (120 x 74 cm, obojeni papirmaše) rad je iz serije radova rađenih u papirmaše.²⁰ Iako ne nosi naziv *Vrata*, očita je srodnost s radovima iz te serije. Motivi prepoznatljivi u spomenutim primjerima

20 Branko Ružić se počeo koristiti ovom tehnikom nakon teže prometne nesreće 1988. godine, zbog koje je proveo pet mjeseci u bolnici, a nakon oporavka, ne imajući snage više raditi u drvu, kao materijal za svoje skulpture odabire papirmaše.

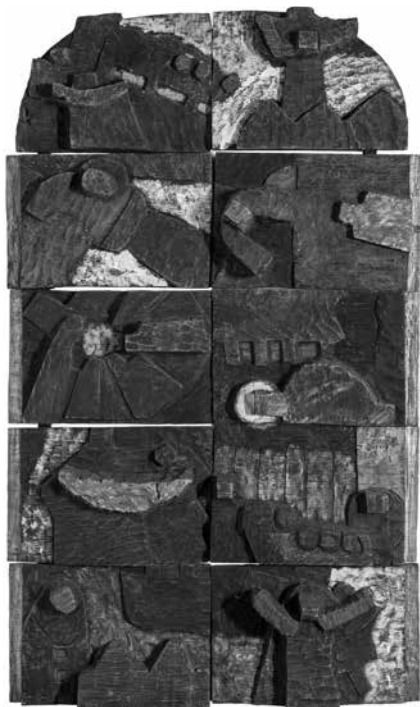
12. *Vrata zemljana* na retrospektivnoj izložbi Branka Ružića u Varaždinu 1986. godine
Earthen Door at Branko Ružić's retrospective exhibition in Varaždin, 1986

i tu su prisutni, mada stiliziraniji, i obojeni, što je novost u odnosu na prethodne radove, ali i logično s obzirom na to da su svi Ružićevi radovi u papirmašu obojeni. Rad se sastoji od osam polja, poredanih po četiri u dva stupca. Izvorno na poleđini nisu imala ništa čime bi se mogla objesiti na zid, ali su im za potrebe izlaganja na izložbi »Ružićevi *papir mâchéi*« (Galerija umjetnina grada Slavenskog Broda, Slavonski Brod, Likovni salon »Vladimir Becić«, 2015.) na poleđinu pričvršćene kukice za vješanje, te su i prezentirana kao cjelina od osam polja u dva stupca.

Još četiri rada iz serije *Vrata* treba spomenuti u kontekstu sagledavanja prezentacije teme na poznatim primjerima. Prva od njih su *Vrata II* iz 1983. godine (190 x 123 cm, drvo) u vlasništvu Moderne galerije iz Zagreba, koja su oblikovanjem vrlo slična brodskim *Crnim vratima*, ali ni jedno polje po motivu nije im zajedničko.²¹ Zato su gornja dva polja i drugo polje u lijevom stupcu, gledano odozdo, jednaki trima poljima sisačkih *Vrata*, pa možemo zaključiti da su sisačka *Vrata* kombinacija motiva *Crnih vrata* i *Vrata* iz Moderne galerije.

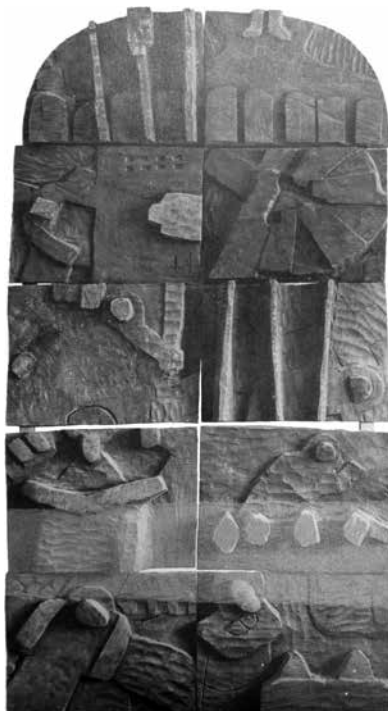
Dvoja *Vrata* nalaze se u privatnim kolekcijama, jedna u obiteljskoj zbirci u vlasništvu Ružićeve kćeri Rajke Zlatarić u Zagrebu (*Vrata, Vrata u boji* ili *Vrata V*, 1988., obojeno drvo, 198 x 114 cm.), a druga u vlasništvu gospe Hede Rušec u Varaždinu (*Vrata*, 1987. ili 1988.,

21 To se djelo u Pejakovićevoj monografiji spominje pod nazivom *Vrata III* (Pejaković, Mladen. Navedeno djelo, 129.).

13. Branko Ružić, *Vrata*, 1987. ili 1988., obojeno drvo, vlasništvo gospođe Hede Rušec iz Varaždina

Branko Ružić, The Door, 1987 or 1988, painted wood, property of Ms. Heda Rušec of Varaždin

14. Branko Ružić, *Ikona*, 1986., obojeno drvo (?)

Branko Ružić, Icon, 1986, painted wood (?)

obojeno drvo, 214 x 128 cm). Potonji rad nikada nije bio prezentiran na izložbi, niti je njegova fotografija dosad publicirana (sl. 13). Umjetnik ga je izradio nakon retrospektivne izložbe u Varaždinu 1986. godine, prema narudžbi.²² Zajedničko im je da su oba rađena u obojenom drvu, oba imaju deset reljefnih ploča, a gornje dvije na oba su rada zaobljene na vanjskim gornjim uglovima. Također, oboja *Vrata* na poleđini imaju metalne kuke kako bi se mogla objesiti na metalnu konstrukciju koja se potom pričvršćuje na zid.

Četvrti rad je drveni (obojeni?) reljef *Ikona* iz 1986. godine čija je crno-bijela fotografija objavljena u Katalogu Ružićeve retrospektivne izložbe iz 1986. godine te u Katalogu 22. zagrebačkog salona iz 1987.

²² Osobna komunikacija Sagite Mirjam Sunare s gospođom Hedom Rušec, 21. i 31. lipnja 2019.

15. Otvorenje retrospektivne izložbe Branka Ružića u Varaždinu u listopadu 1986.

The opening of Branko Ružić's retrospective exhibition in Varaždin, October 1986

godine,²³ no za nj se ne zna gdje se danas nalazi (sl. 14). Prema popisu izložaka objavljenom u Katalogu Ružićeve izložbe, dimenzije toga rada iznose 205 x 115 cm. Rad je sastavljen od deset reljefnih ploča raspoređenih u dva stupca. Gornje dvije ploče su na vanjskim gornjim uglovima zaobljene. Motivi na reljefnim pločama i njihov raspored jednaki su kao kod *Vrata (Vrata u boji, Vrata V)* iz 1988. godine, s izuzetkom trećeg polja u lijevom stupcu, gledano odozdo.²⁴ Po svemu sudeći, to je rad ispred kojega je 1986. godine svečano otvorena varaždinska izložba. Nedoumicu izaziva to što rad koji se vidi na fotografiji s otvorenja izložbe s bočnih strana strana ima obojene istake (sl. 15); na reljefu čija je fotografija uvrštena u Katalog izložbe istaka nema.

Iz svega ovoga možemo zaključiti da je Ružić jedan motiv često razrađivao u više različitih materijala. S obzirom da svaki materijal ima svoje specifičnosti, najrodniji radovi sisačkim *Vratima* su oni u drvu, jer je isturenost reljefa u odnosu na plošnu pozadinu otprilike ista, dok su radovi u ostalim tehnikama (terakota, bronca, papir, konac) Ružićevo

23 Podatak ustupljen ljubaznošću Jelene Hudinčec. Vidi: Rus, Zdenko (ur.). Postojanost figurativnog : kritička retrospektiva : Umjetnički paviljon, Zagreb, 1. rujna do 30. rujna 1987. Zagreb : Organizacijski odbor 22. Zagrebačkog salona, Umjetnički paviljon u Zagrebu, 1987., 59.

24 Manje razlike postoje i kod najgornje ploče u desnom stupcu.

propitivanje svojstava materijala i njegova odgovora zadanom motivu. Jedino drvena *Vrata* autor je adekvatno pripremio za postavljanje na zid.

BRANKO RUŽIĆ O (SVOJOJ) JAVNOJ PLASTICI

U široj likovnoj javnosti manje je poznata činjenica postojanja Ružićevih kratkih književnih zapisa koji su odraz njegovih najintimnijih stanja i životnih trenutaka, te promišljanja. Kako su njegovi zapisi neraskidivo povezani s njegovom likovnošću, treba, prilikom promišljanja o smještaju sisačkih *Vrata*, uzeti u obzir i njegovo razmišljanje o skulpturi u prostoru: »Svi moji prijedlozi za prostor su spontana reakcija na uvjete. Ili sam bio pozvan, ili barem upozoren. Nekada sam sâm želio intervenirati. Vidio sam neka mjesta gdje je skulptura trebala povezati već postojeće u cjelinu... Dva puta me hvata strah. Prvi put, kada se nađem pred zadatkom. Drugi put, kada se stvar postavlja na mjesto. Suho mi je bilo grlo kad su mi kamioni dopremali *Mošu [Pijadu]* u Beograd ili *Ljude* u Osijek.²⁵ Svako je mjesto bilo dobro i bez moje intervencije. Ljudi su ga uzeli kao jedino moguće. Svakog hvata strah kad od jedino mogućeg napravi izmišljeno. Osim toga, sve što radim uvijek je moje. I ne znam drugačije. Tko kaže da se to moje može složiti s postojećim.«²⁶

Dakle, Ružić u svojim zapisima odaje da mu je itekako bilo bitno kako će njegov rad biti prezentiran u javnom prostoru, svjestan činjenice da umjetnička intervencija trajno mijenja prostor u koji je smještena. Možemo pretpostaviti, dakle, s obzirom da smještaj sisačkog reljefa ne odgovara njegovim načelima skulpture u prostoru, da ga nisu pitali kako prezentirati rad nastao u Koloniji. On ga je vjerojatno pripremio za vješanje na okomitu podlogu, baš kao što je to učinio i na reljefu *Crna vrata*, ali i ostalim drvenim reljefima, ali zacijelo nije planirao ostaviti vidljivom pozadinu reljefa, jer ni na jednom drugom reljefu to nije učinio.

25 Ružićev *Spomenik Moši Pijadi* postavljen je 1969. godine ispred zgrade *Politike* u Beogradu. Rad je izveden u kamenu. Brončana skulpturalna skupina *Ljudi* nastala je 1977. godine, a postavljena je na glavni gradski trg u Osijeku.

26 Citirani ulomci su iz Ružićevih zapisa koje je Galeriji umjetnina grada Slavenskog Broda posudila za potrebe proučavanja Ružićeva kći, gospođa Rajka Zlatarić. Do sada nisu nigdje javno objavljeni.

ZAHVALE

Autorice zahvaljuju Tini Tomšič na pomoći u istraživanju gradiva o Branku Ružiću u arhivu Muzeja suvremene umjetnosti u Zagrebu i Arhivu za likovne umjetnosti HAZU. Jeleni Hudinčec zahvaljuju na informacijama koje im je ustupila o reljefu *Ikona* iz 1986. godine, a koje je prikupila istražujući skulpture iz Parka skulptura Željezare Sisak. Zahvale također upućuju dokumentaristici Petri Marincel i višoj kustosici Elizabeti Igrec iz Gradskog muzeja Varaždin na ustupljenoj fotografskoj građi o Ružićevoj retrospektivnoj izložbi iz 1986. godine. Gospođi Rajki Zlatarić i gospođi Hedi Rušec zahvaljuju na susretljivosti i pruženim informacijama.

LITERATURA

- Buinac, Jelena. Može se puno učiniti. // Vjesnik Željezare : list radnog kolektiva Željezare Sisak / Sisak, 26. listopada 1979., 14.
- Čakširan, Vlatko. Kolonija likovnih umjetnika Željezare Sisak 1971.–1990.: Katalog izložbe Gradskog muzeja Sisak : Gradski muzej Sisak (Stari grad), lipanj – rujna 2012. Sisak : Gradski muzej Sisak, 2012.
- Ivančević, Radovan. Branko Ružić : Galerija Forum, 23. 9. – 16. 10. 1993. Zagreb : Galerija Forum, Kulturno informativni centar, 1993., bez paginacije.
- P., D. Kulturna manifestacija regije. // Vjesnik Željezare : list radnog kolektiva Željezare Sisak / Sisak, 15. lipnja 1984., 14.
- Pejaković, Mladen. Branko Ružić. Zagreb : Akademija likovnih umjetnosti, Galerija umjetnina grada Slavenskog Broda. Zagreb : Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, 1996.
- Pirc – Petrinjak, Pavica. XIV. kolonija likovnih umjetnika Željezare Sisak : Galerijski prostor knjižnice i čitaonice na Lenjinovom trgu, 7. – 25. rujna 1984. Sisak : OSIZ u oblasti kulture : Željezara Sisak, 1984.
- Rus, Zdenko (ur.). Postojanost figurativnog : kritička retrospektiva : Umjetnički paviljon, Zagreb, 1. rujna do 30. rujna 1987. Zagreb : Organizacijski odbor 22. zagrebačkog salona, Umjetnički paviljon u Zagrebu, 1987.
- Sunara, Sagita Mirjam. Restauriranje i prezentacija Parka skulptura nastalih u sklopu Kolonije likovnih umjetnika Željezare Sisak: konzervatorske dvojbe na primjeru skulpture Petra Barišića *Muškarac i žena*. // 6th International Conference on Industrial Heritage »The Man and the Industry«, Rijeka, Croatia, April 24 – 25, 2014. / urednica Julija Lozzi-Barković. Rijeka : Pro Torpedo, 2016., 677.–688.
- Šolman, Mladenka. Branko Ružić : Umjetnička galerija Banjaluka, 26. oktobar – 15. novembar 1989. Banjaluka : Umjetnička galerija Banjaluka, 1989., bez paginacije.
- Šolman, Mladenka. Branko Ružić: Skulpture u papiru 89' : Moderna galerija Zagreb, 30. I. – 28. II. 1990. Zagreb : Moderna galerija, 1990., 17.

IZVORI

Arhiv Odsjeka za konzervaciju-restauraciju Umjetničke akademije u Splitu, dokumentacija konzervatorsko-restauratorskih radionica u Parku skulptura Željezare Sisak
Zapisi Branka Ružića, iz umjetnikove osobne arhive (vlasništvo Rajke Zlatarić)

IZVORI ILUSTRACIJA

- Sl. 1. Snimio: Boris Cvjetanović, 2018. (fotografija je nastala u okviru međunarodnog znanstvenoistraživačkog projekta *Conservation of Art in Public Spaces / CAPuS*)
- Sl. 2. Preuzeto iz: XIV. kolonija likovnih umjetnika Željezare Sisak : Galerijski prostor knjižnice i čitaonice na Lenjinovom trgu, 7. – 25. rujna 1984. Sisak : OSIZ u oblasti kulture : Željezara Sisak, 1984. (anotacija: Zvonimir Martinović)
- Sl. 3. Isto.
- Sl. 4. Preuzeto iz: N. N. Druženje s književnicima i umjetnicima. // Vjesnik Željezare : list radnog kolektiva Željezare Sisak, 21. rujna 1984., 14.
- Sl. 5. Preuzeto iz: Martinović, Z. Poticaj za likovno stvaralaštvo. // Vjesnik Željezare : list radnog kolektiva Željezare Sisak, 10. prosinca 1982., 14.
- Sl. 6. Snimio: Branimir Karanović, 1985. (fotografija iz osobne arhive autora)
- Sl. 7. Isto.
- Sl. 8. Snimila: Sagita Mirjam Sunara, 2017.
- Sl. 9. Snimila: Sagita Mirjam Sunara, 2016.
- Sl. 10. Snimila: Sagita Mirjam Sunara, 2017.
- Sl. 11. Snimila: Sagita Mirjam Sunara, 2017.
- Sl. 12. Arhiv Gradskog muzeja Varaždin (ustupljeno ljubaznošću Petre Marincel i Elizabete Igrec).
- Sl. 13. Snimio: Boris Cvjetanović, 2019.
- Sl. 14. Preuzeto iz: Pejaković, Mladen. Branko Ružić: Retrospektivna izložba : Galerija slika Varaždin, 4. 10. – 26. 10. 1986. Varaždin : Gradski muzej Varaždin, 1986., bez paginacije.
- Sl. 15. Arhiv Gradskog muzeja Varaždin (ustupljeno ljubaznošću Petre Marincel i Elizabete Igrec).

SAŽETAK

Kipar Branko Ružić (1919.–1997.) sudjelovao je 1984. godine u Koloniji likovnih umjetnika Željezare Sisak i u deset dana, koliko je Kolonija trajala, izradio gotovo četiri metra visok reljef *Vrata*. Stručna komisija Kolonije dodijelila mu je prvu nagradu, a njegovo kiparsko djelo proglasila jednom od najkapitalnijih skulptura cjelokupnog fundusa Kolonije.

Reljef izrađen od čeličnih ploča, obojan u crno, postavljen je u Željezarinom radničkom naselju, na donjoj etaži Trga hrvatske državnosti (nekoć Lenjinov trg). Osmam reljefnih ploča raspoređeno je u dva stupca. Sa stražnje strane svake ploče nalaze se kuke za vješanje na nosivu konstrukciju. Nosiva konstrukcija, koja je izrađena od bešavnih cijevi i spojnice s vijcima proizvedenih u Željezari Sisak, djeluje nezgrapno. Ni pozicija na kojoj se *Vrata* nalaze nije najsretnije odabrana. Ružić vjerojatno nije sudjelovao ni u odabiru lokacije za svoj rad ni u odlučivanju o tome kako će on biti prezentiran.

Planirani konzervatorsko-restauratorski zahvat na Ružićevim *Vratima* nametnuo je pitanje buduće prezentacije reljefa. Autorice su u ovome radu pokušale ponuditi odgovor na to pitanje valorizacijom sadašnjega načina izlaganja sisačkog reljefa te sagledavanjem drugih Ružićevih radova srodne tematike. Ružić se, naime, višekratno vraćao motivu vrata, ali ga je realizirao u različitim materijalima: drvu, terakoti, papirmašeu itd. U radu se prvi put donosi fotografija drvenog obojenog reljefa *Vrata* iz jedne privatne zbirke u Varaždinu te isječci iz Ružićevih nepubliciranih književnih zapisa vezanih uz temu skulpture u prostoru.

Summary

PROBLEMS IN THE PRESENTATION OF RUŽIĆ'S *DOOR* FROM SISAK IRONWORKS' SCULPTURE PARK

SAGITA MIRJAM SUNARA

Arts Academy of the University of Split

ROMANA TEKIĆ

Art Gallery of Slavonski Brod

Sculptor Branko Ružić (1919-1997) participated in the Sisak Ironworks' [Željezara Sisak] Fine Artists' Colony in 1984. In the 10 days, he created The Door, a relief nearly four metres tall. The Colony's Expert Commission presented him with the first prize, declaring his sculptural work one of the capital sculptures in the Colony's holdings.

The relief, made of steel plates and painted black, was put up in the Ironworks' housing estate, on the lower level of Croatian Statehood Square (formerly Lenin Square). Eight relief panels are distributed in two columns. On the back of each panel are hooks for the panel to be hung on the supporting construction. The construction, which consists of seamless tubes and clamps produced by Sisak Ironworks, appears ungainly. The location of the sculpture is not the most fortunate either. Ružić probably did not participate in the selection of the location of his work or in the making of the decision how it would be presented.

The planned conservation and restoration work on Ružić's Door raises the issue of future presentation of the relief. The authors of this article attempted to offer a solution

by valorising the present mode of presentation of the relief and by considering Ružić's other, similar works. Ružić went back to the motif of the door many times, though he used various materials – wood, terracotta, papier mâché, and so on. The article presents, for the first time, a photograph of a painted wood relief The Door from a private collection in Varaždin and excerpts from Ružić's unpublished writing related to the topic of sculpture in space.

KEY WORDS: Branko Ružić, Sisak Ironworks' Sculpture Park, outdoor sculpture, relief, presentation